

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА ПІДПРИЄМНИЦТВА, МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ЛОГІСТИКИ

«ЕКОНОМІКА ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ»

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

підготовки бакалавра
(назва освітнього ступеня)

спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
(шифр, назва спеціальності)

Освітньо-професійна програма Підприємництво та комерційна логістика
(назва)

Укладач

к. е. н., доцент Шишкін В.О.

2020 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Галузь знань <u>07 Управління і адміністрування</u> (шифр і назва)	За вибором	
Розділів – 2	Спеціальність <u>076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність</u> (шифр і назва)	Цикл дисциплін професійної підготовки	
Загальна кількість годин – 190		Рік підготовки:	
		3-й	-
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 3,5	Освітньо-професійна програма <u>Підприємництво та комерційна логістика</u> (назва)	24 год.	-
		Практичні	
	24 год.	-	
	Самостійна робота		
	42 год.	-	
	Вид підсумкового контролю:		
	Рівень вищої освіти: бакалаврський	залік	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Економіка логістичних систем» є формування у студентів наукових і професійних знань в сфері логістичного обслуговування, розширення уявлень про логістичний підхід до організації діяльності підприємства, формування моделі ефективного функціонування логістичної системи.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Економіка логістичних систем» є формування у студентів теоретичних знань про логістичну складову діяльності підприємств; створення методичного інструментарію ефективного управління логістичними функціями; оволодіння прийомами та техніками впровадження логістичного підходу в діяльність підприємства.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- теоретичні аспекти формування логістичної системи;
- напрямки розвитку логістичних функцій підприємства;
- економічні показники ефективності функціонування логістичної системи;
- методи впровадження логістичного підходу;
- особливості функціонування логістичних систем;
- оцінка ефективності розвитку логістичних функцій підприємства.

вміти:

- проводити аналіз діяльності логістичної системи;
- аналізувати переваги і недоліки застосування логістичного підходу до управління підприємством;
- впроваджувати концепцію логістики у діяльність підприємства;
- аналізувати та оптимізувати логістичну систему підприємства.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких **компетентностей**:

- Здатність працювати в команді та налагоджувати міжособистісну взаємодію при вирішенні професійних завдань.
- Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління.
- Здатність до адаптації, креативності, генерування ідей та дій у новій ситуації.
- Здатність діяти на основі етичних міркувань, соціально відповідально і свідомо.
- Здатність аналізувати результати діяльності організації, зіставляти їх з факторами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, визначати перспективи розвитку організації.

Міждисциплінарні зв'язки.

Вивчення курсу базується на знанні студентами циклу фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін: «Менеджмент», «Економічна теорія», «Теорія організацій», «Управління сталим розвитком підприємства», «Менеджмент персоналу», «Самоменеджмент», «Стратегічний менеджмент», «Етика бізнесу», «Основи ділової комунікації», «Управління людським капіталом», «Управління комерційною діяльністю підприємства», «Управління фінансовими та матеріальними ресурсами на мезо- та макрорівні».

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Логістика, як наука про управління матеріальними потоками

Тема 1. Логістика, як наука про управління матеріальними потоками

Поняття і сутність логістики. Підходи до тлумачення логістики. Етимологія та семантика поняття логістика. Військова логістика. Логістичний підхід. Етапи розвитку логістики. Рівні розвитку логістики. Логістика за контрактом. Сучасна концепція логістики. Мета, завдання та функції логістики. Комплекс логістики. Види логістики.

Практичне заняття 1

Вид теоретичного завдання: усне опитування і обговорення наступних проблемних питань:

1. Поняття і сутність логістики.
2. Підходи до тлумачення логістики.
3. Етимологія та семантика поняття логістика.
4. Військова логістика.
5. Логістичний підхід.
6. Етапи розвитку логістики.

Практичне заняття 2

Вид теоретичного завдання: усне опитування і обговорення наступних проблемних питань:

1. Рівні розвитку логістики.
2. Логістика за контрактом.
3. Сучасна концепція логістики.
4. Мета, завдання та функції логістики.
5. Комплекс логістики.
6. Види логістики.

Тема 2. Матеріальні потоки та логістичні операції

Потік і запас. Динамічний і статичний стан матеріального потоку. Елементарний матеріальний потік. Інтегральний матеріальний потік. Напруженість і потужність матеріального потоку. Логістичний ланцюг. Види матеріальних потоків. Логістичні операції.

Практичне заняття 3

Вид практичного завдання: написання есе за проблематикою навчальної дисципліни.

Орієнтовні теми есе:

1. Потік і запас.
2. Динамічний і статичний стан матеріального потоку.
3. Елементарний матеріальний потік.
4. Інтегральний матеріальний потік.

Практичне заняття 4

Вид практичного завдання: написання есе за проблематикою навчальної дисципліни.

Орієнтовні теми есе:

1. Напруженість і потужність матеріального потоку.
2. Логістичний ланцюг.

3. Види матеріальних потоків.
4. Логістичні операції.

Змістовий модуль 2. Логістичні системи і ланцюги

Тема 3. Логістичні системи і ланцюги

Сутність і види логістичних систем. Системний підхід. логістична система. Мета логістичної системи. Структура логістичної системи. Властивості логістичних систем. Межі логістичної системи. Класифікація логістичних систем. Логістичні ланцюги. логістичний канал. Ланки логістичного ланцюга. логістичне планування. Функціональні області логістики.

Практичне заняття 5

Вид теоретичного завдання: підготовка презентацій за вивченими теоретичними матеріалами.

Орієнтований план презентації:

1. Сутність і види логістичних систем.
2. Системний підхід. логістична система.
3. Мета логістичної системи.
4. Структура логістичної системи.
5. Властивості логістичних систем.
6. Межі логістичної системи.

Практичне заняття 6

Вид теоретичного завдання: підготовка презентацій за вивченими теоретичними матеріалами.

Орієнтований план презентації:

1. Класифікація логістичних систем.
2. Логістичні ланцюги. логістичний канал.
3. Ланки логістичного ланцюга. логістичне планування.
4. Функціональні області логістики.

Тема 4. Прибуток, рентабельність та напрями їх збільшення.

Прибуток як економічна категорія і показник. Фактори, від яких залежить прибуток підприємства, та види прибутку. Напрями використання прибутку. Рентабельність як економічна категорія. Показники рентабельності. Основні показники, що впливають на величину рентабельності. Економічний зміст показників рентабельності. Напрямки підвищення рентабельності в галузях.

Практичне заняття 7

Вид практичного завдання: проведення та презентація власних наукових досліджень.

Орієнтована тематика дослідження:

1. Прибуток як економічна категорія і показник.
2. Фактори, від яких залежить прибуток підприємства, та види прибутку.
3. Напрями використання прибутку.
4. Рентабельність як економічна категорія.

Практичне заняття 8

Вид практичного завдання: проведення та презентація власних наукових досліджень.

Орієнтована тематика дослідження:

1. Показники рентабельності.
2. Основні показники, що впливають на величину рентабельності.
3. Економічний зміст показників рентабельності.
4. Напрямки підвищення рентабельності в галузях.

Змістовий модуль 3. Основні напрямки підвищення ефективності логістичної діяльності

Тема 5. Основні напрямки підвищення ефективності діяльності.

Особливості планування економічної ефективності. Основні групи показників економічної ефективності: Узагальнюючі показники економічної ефективності виробництва.. Показники ефективності використання трудових ресурсів. Показники ефективності використання основних фондів, оборотних коштів та капітальних вкладень. Показники ефективності нової техніки. Основні напрямки підвищення ефективності виробництва. Бізнес-план — основа високоефективної роботи підприємства в умовах ринку. Етапи розробки бізнес-плану.

Практичне заняття 9

Вид теоретичного завдання: контрольне тестування за пройденим матеріалом

Тест Загальна теорія системи – це:

а) науковий напрямок, який пов'язаний з систематизацією управління;

б) структурований перелік систем, які вивчали науковці;

в) методичні розробки щодо удосконалення існуючої системи на підприємстві;

г) науковий напрямок, пов'язаний із розробкою сукупності методичних, конкретно-наукових і прикладних проблем аналізу.

Дедукція – це:

а) перехід від приватного до загального;

б) перехід від загального до приватного;

в) виведення загальних випадків;

г) спосіб приведення до логічного висновку.

Система – це:

а) сукупність функціонально віднесених елементів, що утворюють певну цілісність, єдність;

б) сукупність елементів, які пов'язані між собою спільною метою;

в) структурно організована сукупність відносин, що утворюють єдність;

г) цілісність, єдність, яку утворюють певна кількість елементів.

Елемент – це:

а) частина системи, яку можна поділити ще на частини;

б) складова частина структурної цілісності;

в) частина системи, яка умовно неподільна на складові частини;

г) складова система взаємовідносин у системі.

Складна система – це:

а) сукупність простих елементів;

б) система з лінійною структурою;

в) значна кількість елементів;

г) система із розгалуженою структурою, які є в свою чергу простими системами.

Велика система – це:

а) сукупність простих елементів;

б) складна система, яка має додаткові ознаки;

в) система з лінійною структурою;

г) систему, яку неможна поділити на прості системи.

До ознак великої системи не відносять:

- а) зовнішні зв'язки з іншими системами;
- б) велика кількість об'єднаних елементів;
- в) наявність підсистем;
- г) наявність у системі елементів самоорганізації.

Об'єкт можна назвати системою, якщо є:

- а) структурованість;
- б) неподільність;
- в) зв'язки;
- г) елементи.

Підприємницьку систему можна визначити як:

- а) систему підприємців однієї сфери;
- б) сукупність підприємств різних галузей;
- в) організована діяльність відповідно до чинного законодавства;
- г) сукупність продуктивних сил і виробничих комерційних відносин.

До характерних особливостей підприємницької системи відносять:

- а) перетворення матеріальних благ у ресурси;
- б) перетворення ресурсів у матеріальні блага;
- в) відсутність людини у виробничому процесі;
- г) наявність ефективної системи управління.

До процесу логістичної системи відносять:

- а) математичний;

- б) транспортний;
- в) системний;
- г) ресурсний.

Логістична система – це:

- а) сукупність взаємопов'язаних елементів, які визначають її призначення;
- б) сукупність розгалужених систем, по яким пересувається транспорт;
- в) цілісність функціональних частин системи;
- г) маршрути доставки товару.

Одним з основних функціональних елементів логістичної системи є:

- а) структура;
- б) пакування;
- в) розподіл;
- г) придбання.

Закупівлею називають:

- а) система придбання товару;
- б) надходження потоку в логістичну систему;
- в) договори з постачальниками товару;
- г) товарна номенклатура.

Склади – це:

- а) машини, що перевозять продукцію;

- б) приміщення, де відбувається виробництво товару;
- в) розподіл продукції між постачальниками і посередниками;
- г) будівлі, де тимчасово розміщуються та зберігаються матеріальні запаси.

Запаси – це:

- а) матеріальні елементи, які забезпечують рівномірність роботи транспорту;
- б) сукупність матеріалів, які є на складі;
- в) матеріальні або нематеріальні елементи, які використовуються на виробництві;
- г) забезпечення вирішення логістичних маршрутів.

Транспорт – це:

- а) машини, що використовуються в логістиці;
- б) елемент, який охоплює матеріально-технічну базу транспортних підприємств;
- в) сукупність елементів логістичної системи;
- г) спосіб перевезення товару до споживача.

Інформація – це:

- а) підсистема, яка забезпечує інформаційний зв'язок між іншими елементами логістичної системи;
- б) сукупність зав'язків, які використовує організація;
- в) підсистема, яка контролює велику кількість операцій;
- г) зв'язки, які використовуються між організаціями.

Кадри – це:

а) виробничий персонал, зайнятий виконанням логістичних операцій;

б) позаштатний персонал, зайнятий виконанням логістичних операцій;

в) організаційний персонал, зайнятий виконанням логістичних операцій;

г) управлінський персонал, зайнятий виконанням логістичних операцій.

Збут – це:

а) продаж продукції споживачам;

б) вибуття матеріального потоку із логістичної системи;

в) організація продажу продукції покупцям або посередникам;

г) кінцевий результат виробничого циклу.

Мета логістичної системи:

а) поставка товарів та виробів в задане місце, в потрібній кількості, при заданому рівні витрат;

б) отримати найбільшу вигоду, при найменших витратах;

в) доставка товарів покупцям на найбільш вигідних умовах;

г) створення ефективних логістичних ланок.

Межі логістичної системи визначаються:

а) кількістю ресурсів;

б) кількістю виготовленої продукції;

- в) циклом засобів виробництва;
- г) сукупністю посередників.

До рівнів системи відносять:

- а) транспорт;
- б) управлінський персонал;
- в) обслуговування;
- г) комплектуючі вироби.

Канали потоків характеризуються:

- а) обсягом відправленої продукції;
- б) обсягом виробленої продукції;
- в) сукупністю каналів розподілу;
- г) темпом потоку.

До завдань в межах логістичної діяльності відносять:

- а) оптимізація часу руху матеріальних потоків виробничої логістичної системи;
- б) оптимізація об'єму виробничих запасів;
- в) оптимізація витрат виробництва продукції;
- г) формування логістичної системи, для отримання найбільшого прибутку.

Підсистема, структурна складова макрологістичних систем – це :

- а) металогістична система
- б) операційна система

в) мікрологістична система

г) збутова система

З позицій якого підходу логістична система формується на рівні будь-якої економічної системи?

а) системного

б) процесного

в) функціонального

г) прогнозуючого

До логістичних систем не відносять?

а) макрологістичні системи

б) мікрологістичні системи

в) металогістичні системи

г) глобологістичні системи

Велика система управління матеріальними потоками, що охоплює підприємства та організації промисловості, посередницькі, торгівельні та транспортні різних відомств, розміщених у різних регіонах країни або в різних країнах – це :

а) макрологістична система

б) металогістична система

в) інтеграційна система

г) мікрологістична системаові завдання:

Практичне заняття 10

Вид практичного завдання: розв'язування проблемних питань та вирішення практичних завдань

Приклади практичних завдань (з рішеннями)

Задача 1.

Розрахуйте середньозважену вартість капіталу за такими даними

Джерела засобів	облікова оцінка	доля засобу в загальному обсязі, %	ціна засобу, %
позикові засоби:			
короткотермінові	1000		2,4
довготермінові	6000		5,1
звичайні акції	11000		13,7
облігації	2000		6,3
привілейовані акції	4000		10,5
нерозподілений прибуток	700		11,8
Разом:		100	-

Заповнить пусті місця в таблиці.

Розв'язання:

Середньозважена вартість капіталу (СВК) являє собою мінімальну норму прибутку, що очікують інвестори від своїх вкладень.

Розраховується СВК як середньозважена величина з індивідуальних вартостей (цін) у які обходиться підприємству залучення різних видів джерел засобів.

Стандартна формула для обчислення СВК наступна:

$$СВК = \sum Y_i \times K_i$$

де Y_i — ціна i -го джерела засобів, %; K_i — питома вага i -го джерела засобів у їхньому загальному обсязі, частки одиниці.

Розрахунок СВК приведений у таблиці:

Джерела засобів	Облікова оцінка	Доля засобу в загальному обсязі, %	Доля засобу (долі одиниці)	Ціна засобу, %
позикові засоби:				
короткотермінові	1000	4,05	0,0405	2,4
довготермінові	6000	24,29	0,2429	5,1
звичайні акції	11000	44,53	0,4453	13,7
облігації	2000	8,10	0,0810	6,3
привілейовані акції	4000	16,19	0,1619	10,5
нерозподілений прибуток	700	2,84	0,0284	11,8
Разом:	24700	100,00	1,00	-

$$СВК = 2,4 \times 0,0405 + 5,1 \times 0,2429 + 13,7 \times 0,4453 + 6,3 \times 0,0810 + 10,5 \times 0,1619 + 11,8 \times 0,0284 = 12,998 \%$$

Задача 2.

Визначте вплив господарських операцій, що мали місце протягом звітнього періоду, на власний капітал публічного акціонерного товариства

«В'юльмі» та складіть на основі цього Звіт про власний капітал (у тис. грн).

1. Проведено переоцінку балансової вартості нематеріальних активів на суму 58 тис. грн (дооцінка).

2. Решта неоплачених повністю акціонерами акцій у кількості 15 тис. штук номінальною вартістю 6 грн кожна у зв'язку із простроченням терміну оплати були викуплені товариством шляхом повернення внесеної номінальної вартості акцій.

3. Підприємство анулювало усі викуплені акції.

4. Чистий прибуток за звітний період дорівнював 160 тис. грн і був розподілений за такими напрямками: поповнення резервного капіталу —10 %; виплата грошових дивідендів - 30 %; на виплату матеріального заохочення працівникам - 12,5 %; залишок суми -нерозподілений прибуток.

5. Товариство збільшило статутний капітал шляхом збільшення номінальної вартості акцій із 6 грн до 9 грн за рахунок додаткових внесків акціонерів.

Стаття, тис. грн	Статутний капітал	Пайовий капітал	Додатковий вкладений капітал	Інший додатковий капітал	Резервний капітал	Нерозподілений прибуток	Неоплачений капітал	Вилучений капітал	Разом
Залишок на початок року	720	—	108	76	192	73	(87)		1082
Коригування									
Скоригований залишок на початок року									
Переоцінка активів: — дооцінка необоротних активів; — уцінка необоротних активів									
Чистий прибуток (збиток) за звітний період									
Розподіл прибутку: — виплати власникам (дивіденди); — спрямування прибутку до статутного капіталу; — відрахування до резервного капіталу									
Внески учасників: — внески до капіталу; — погашення заборгованості з капіталу									
Вилучення капіталу: — викуп акцій (часток); — перепродаж викуплених акцій; — анулювання викуплених акцій; — вилучення частки в капіталі; — зменшення номінальної вартості акцій									
Інші зміни в капіталі									
Разом зміни в капіталі									
Залишок на кінець року									

Розв'язання:

Визначимо, на скільки збільшило статутний капітал акціонерне

товариство шляхом збільшення номінальної вартості акцій:

$$(720 : 6 - 15) \times (6 - 9) = 315 \text{ тис. грн.}$$

Оскільки підприємство анулювало викуплені ним акції в сумі $15 \times 6 = 90$ тис. грн, то за позицією «Неоплачений капітал» запишемо 87 тис. грн, а $90 - 87 = 3$ тис. грн відобразимо за позицією «Додатково вкладений капітал».

Стаття, тис. грн	Статутний капітал	Пайовий капітал	Додатковий вкладений капітал	Інший додатковий капітал	Резервний капітал	Нерозподілений прибуток	Неоплачений капітал	Вилучений капітал	Разом
Залишок на початок року	720	—	108	76	192	73	(87)	(-)	1082
Коригування									
Скоригований залишок на початок року									
Переоцінка активів: — дооцінка необоротних активів; — уцінка необоротних активів				58					
Чистий прибуток (збиток) за звітний період						160			
Розподіл прибутку: — виплати власникам (дивіденди); — спрямування прибутку до статутного капіталу; — матеріальне заохочення; — вирахування до резервного капіталу					16	(48) (20) (16)			
Внески учасників: — внески до капіталу; — погашення заборгованості з капіталу	315		3				87		
Вилучення капіталу: — викуп акцій (часток); — перепродаж викуплених акцій; — анулювання викуплених акцій; — вилучення частки в капіталі; — зменшення номінальної вартості акцій									
Інші зміни в капіталі									
Разом зміни в капіталі	315		3	58	16	76	87		555
Залишок на кінець року	1035		111	134	208	149			1637

Задача 3.

Розрахувати середньозважену вартість капіталу за такими вихідними даними:

Джерело засобів	Облікова оцінка	Частка, %	Ціна, %
Позикові:			
КОРОТКОСТРОКОВІ	6000	35,3	8,5
довгострокові	2000	11,8	5,2
Звичайні акції	7000	41,2	16,5
Привілейовані акції	1500	8,8	12,4
Нерозподілений прибуток	500	2,9	15,2
	17000	100	

Джерела короткострокових коштів до розрахунку не беруться.

Як може бути оцінений інвестиційний проект, якщо його показник рентабельності $IRR = 18\%$?

Розв'язання:

Середньозважену вартість капіталу ($WACC$) розрахуємо як добуток ціни засобів на питому вагу засобу (джерела короткострокових коштів до розрахунку не беремо):

$$\begin{aligned} WACC &= \\ &= 0 + 5,2\% \times 0,118 + 16,5\% \times 0,412 + 12,4\% \times 0,088 + 15,2\% \times 0,029 = \\ &= 8,94\%. \end{aligned}$$

Тому що внутрішня ставка рентабельності (IRR) проекту перевищує $WACC$, то проект може бути схвалений так як він забезпечує задоволення інтересів інвесторів і кредиторів.

Задача 4.

Статутний капітал акціонерного товариства (СК) - 93900 грн. Номінальна вартість акції (На) - 0,17 грн. Ціна конверсії (ЦК) - 0,24 грн.

Конверсійні облигації випускаються на суму, яка становить 10% від величини статутного капіталу. Номінальна вартість облигації $Н_о = 11$ грн.

Розрахувати величину статутного капіталу й емісійного доходу акціонерного товариства після проведення конверсії облигацій у акції.

Розв'язання:

1) Сума ($С_о$), на яку проводиться емісія облигацій акціонерного товариства:

$$С_о = 0,10 \cdot 93900 = 9390 \text{ грн.}$$

Оскільки номінальна вартість облигації $Н_о = 11$ грн, тоді кількість випущених облигацій ($К_о$) буде становити:

$$К_о = С_о : Н_о = 9390 : 11 = 853,64 \approx 854 \text{ шт.}$$

2) Кількості додаткових акцій, що будуть випущені для забезпечення конверсії ($К_а(д)$):

$$К_а(д) = С_о : ЦК = 9390 : 0,24 = 39125 \text{ шт.}$$

3) Коефіцієнта конверсії ($К_к$):

$$К_к = Н_о : ЦК = 11 : 0,24 = 45,83 \approx 46 \text{ шт.}$$

або

$$К_к = К_а(д) : К_о = 39125 : 854 = 45,81 \approx 46 \text{ шт.}$$

4) Величини, на яку збільшується статутний капітал товариства ($\Delta СК$), і емісійний дохід ($ЕД$):

$$\Delta SK = Na \cdot Ka(d) = 0,17 \cdot 39125 = 6651,25 \text{ грн.}$$

$$ED = (ЦК - Na) \cdot Ka(d) = (0,24 - 0,17) \cdot 39125 = 2738,75 \text{ грн.}$$

5) Величини статутного капіталу акціонерного товариства після проведення конверсії ((ΔSK_1):

$$SK_1 = SK + \Delta SK_1 = 93900 + 6651,25 = 100551,25 \text{ (грн).}$$

Таким чином, власний капітал підприємства збільшиться в 10% або на 9390 грн. у тому числі, статутний капітал - на 6651,25 грн (7,08%), а емісійний дохід становитиме 2,92% від величини первісної суми статутного капіталу.

Задача 5.

Визначте дійсну вартість доходів від використання нової технології виробництва, якщо грошові потоки по рокам: 1 – 50 тис.грн., 2 – 30 тис.грн., 3 – 60 тис.грн. Ставка відсотка 15% річних, темп інфляції 8% на рік.

Розв'язання:

Позначивши I – процентну ставку ($I = 0,15$), TI – темп інфляції ($TI = 0,08$), визначимо за формулою моделі Фішера процентну ставку з урахуванням інфляції (I_1):

$$I_1 = (1 + I) \times (1 + TI).$$

При оцінці дійсної вартості (P_D) доходів грошового потоку (S_i) з урахуванням фактора інфляції (TI), використаємо наступну формулу:

$$\begin{aligned} P_D &= \sum_{i=1}^3 \frac{S_i}{\{[1 + I] \times [1 + TI]\}^i} \\ P_D &= \\ &= 50\,000 : ((1 + 0,15) \times (1 + 0,08))^1 + \\ &+ 30\,000 : ((1 + 0,15) \times (1 + 0,08))^2 + \\ &+ 60\,000 : ((1 + 0,15) \times (1 + 0,08))^3 = \\ &= 40\,257,65 + 19\,447,68 + 31\,316,87 = 91\,022,20 \text{ грн.} \end{aligned}$$

Задача 6.

Підприємство має річну виручку від реалізації 250 000 тис. грн., змінні витрати 180 000 тис. грн., постійні витрати 100 000 тис. грн., збиток 30 000 тис. грн. Визначити умови для досягнення критичного обсягу реалізації.

Зробити висновки.

Розв'язання:

Критичний обсяг реалізації (поріг рентабельності, точка беззбитковості) – це така виручка від реалізації, при якій підприємство вже не має збитків, але ще не має і прибутку. Валової маржі в точності вистачає

на покриття постійних витрат, і прибуток дорівнює нулю. (Валова маржа – це різниця між виручкою від реалізації і змінними витратами).

Поріг рентабельності розраховуємо за формулою:

$$\text{ПОРІГ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ} = \frac{\text{ПОСТІЙНІ ВИТРАТИ}}{\text{ВАЛОВА МАРЖА В ВІДНОСНОМУ ВИРАЗІ ДО ВИРУЧКИ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ}}$$

Вихідні дані для розрахунку критичного обсягу реалізації:

Показник	тис. грн.	Валова маржа в процентах і у відносному виразі до виручки від реалізації
Річна виручка від реалізації	250000	100% або 1
Змінні витрати	180000	72% або 0,72
Валова маржа	70000	28% або 0,28
Постійні витрати	100000	
Прибуток (збиток)	-30000	

Тоді критичний обсяг реалізації дорівнює:

$$100\ 000 \text{ тис. грн.} : 0,28 = 357\ 142,857 \text{ тис. грн.}$$

Висновок: Для того, щоб досягнути критичного обсягу реалізації, підприємству слід збільшити річну виручку від реалізації до 357 142,857 тис. грн. або на 42,86%.

Перевірка: Якщо виручка від реалізації збільшиться до 357 142,857 тис. грн. або на 42,86%, то змінні витрати також збільшаться на 42,86% і складуть:

$$180\ 000 \text{ тис. грн.} \times (1 + 0,4286) = 257\ 142,857 \text{ тис. грн.}$$

Постійні витрати не зміняться і складуть 100 000 тис. грн.

Як бачимо, в такому разі підприємство не має ні збитків, ні прибутків, тому що виручка від реалізації (357 142,857 тис. грн.) у точності дорівнює сумі змінних і постійних витрат (257 142, 857 тис. грн. + 100 000 тис. грн.).

Задача 7.

Промислово-торговельне підприємство за звітний рік реалізувало продукції на суму 713 229 г. о., що на 12,5 % більше, ніж у минулому році. При цьому сума постійних витрат не змінилася і становить 328 085,3 г. о., тоді як рівень змінних витрат збільшився на 7 % і становить 42 %.

Проаналізуйте динаміку виручки від реалізації продукції та рівня сукупних витрат, якщо ціна на продукцію підприємства підвищилися в середньому на 11,5 %, а частка витрат, що залежить від зміни ціни, становить 25 %.

Зробити висновки.

Розв'язання:

Виручка від реалізації продукції у минулому році склала: $713229 : (1 + 0,125) = 633981,33$ г.о.

Абсолютний приріст виручки від реалізації складає: $713229 - 633981,33 = 79247,67$ г.о.

Приріст виручка стався під впливом двох факторів: зростання ціни одиниці продукції та зростання фізичного обсягу продукції.

Визначимо окремо вплив факторів.

Оскільки індекс ціни $i_p = p_1 / p_0$, то $p_0 = p_1 / i_p$

З умов задачі $i_p = 1,115$

Тоді, збільшення виручки під впливом збільшення фізичного обсягу продукції складе: $Q_1 p_0 - Q_0 p_0 = Q_1 p_1 / i_p - Q_0 p_0 = 713229 / 1,115 - 633981,33 = 5685,93$ г.о.

Збільшення виручки під впливом збільшення ціни одиниці продукції складе:

$$Q_1 p_1 - Q_1 p_0 = Q_1 p_1 - Q_1 p_1 / i_p = 713229 - 713229 / 1,115 = 73561,74 \text{ г.о.}$$

У минулому році змінні витрати склали: $42 - 7 = 35\%$, а постійні відповідно склали 65% .

Повні витрати у минулому році склали:

$$328085,3 \times 100 : 65 = 504746,62 \text{ г.о.}$$

У цьому році повні витрати склали:

$$328085,3 \times 100 : 58 = 565664,31 \text{ г.о.}$$

Як бачимо, загальні витрати збільшились на:

$$565664,31 - 504746,62 = 60917,69 \text{ г.о.}$$

Змістовий модуль 4. Бізнес-план як основа діяльності підприємства

Тема 6. Бізнес-план як основа діяльності підприємства.

Що таке бізнес-план. Мета підготовки бізнес-плану. Застосування бізнес-плану. Обмеження щодо бізнес-плану. Ключові аспекти бізнес-плану. Функції бізнес-плану. Форма бізнес-плану. Розділи бізнес-плану. Пояснення до розділів бізнес-плану. Реалізація бізнес-плану. Контроль за діяльністю відповідно до бізнес-плану. Оцінка ефективності виконання бізнес-плану.

Вид теоретичного завдання: контрольна робота за пройденим матеріалом

Питання до контрольної роботи:

1. Дайте визначення поняття “господарський комплекс країни”.

2. Які характеристики застосовуються для аналізу господарського комплексу країни?
3. Що відбувається у сфері матеріального виробництва? Які галузі економіки до неї належать?
4. Що відбувається у сфері нематеріального виробництва? Які галузі економіки до неї належать?
5. Дайте визначення поняття “галузь”.
6. Які фактори впливають на галузеву структуру господарського комплексу країни?
7. Наведіть показники, які застосовують для аналізу зрушень у галузевій структурі господарського комплексу. Що вони характеризують?
8. Що розуміють під поняттям “міжгалузевий комплекс”?
9. Дайте визначення поняття “сектор економіки”.
10. Які розрізняють сектори економіки? Дайте їх загальну характеристику.
11. За якими ознаками класифікують підприємства промисловості? Наведіть їх характеристику.
12. Дайте загальну характеристику галузей матеріального виробництва.
13. Як впливає чинник обмеженості ресурсів на ефективність функціонування підприємств?
14. Назвіть і коротко охарактеризуйте (розмір, вид діяльності, асортимент продукції, географія її збуту тощо) кілька реальних підприємств, які функціонують у різних сферах господарства у вашому регіоні.
15. Наведіть приклади господарської, чистої і комплексної галузі.

16. Галузева структура економіки окремого регіону має бути такою, щоб забезпечити максимальну зайнятість його населення. Чи вірне це твердження? Чому?

17. Чи можна віднести до статичних показників галузевої структури показник частки відрахувань підприємствами галузі до державного бюджету? Поясніть.

1. Чи тотожними є поняття «підприємство» і «фірма» щодо вітчизняних умов господарювання та чинного законодавства? Поясніть.

2. Метою функціонування підприємства на ринку є виключно одержання прибутку його власником. Доведіть або спростуйте це твердження.

3. Поясніть, як впливають економічні суперечності на розвиток підприємництва.

4. Охарактеризуйте передумови розвитку підприємництва в сучасних умовах.

5. Якою є різниця між приватною і колективною формами підприємництва?

6. Що таке регуляторна діяльність і яким є механізм її здійснення в Україні?

7. Назвіть кілька прикладів документів дозвільного характеру.

8. Якими є особливості договору франчайзингу?

9. Хто в Україні згідно чинного законодавства має право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність?

10. Поясніть відмінність між статутом підприємства і засновницьким договором та сферами їх використання.

11. Чи регулюється Генеральною тарифною угодою чисельність персоналу і штатний розпис працівників підприємства?

12. Охарактеризуйте роль профспілки при укладанні колективного договору на підприємстві.

13. Чи може підприємство утворитись шляхом примусового поділу на вимогу колективу працівників підприємства або його частини?

14. Які дані містить виписка із Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців?

15. Чим відрізняються колективні і комунальні підприємства з точки зору форми власності?

16. Охарактеризуйте основні недоліки господарських товариств.

17. Як розподіляється прибуток акціонерних товариств?

18. Дайте характеристику підприємству та цілям і завданням, що постають перед ним у різні періоди його розвитку.

19. За якими ознаками класифікуються підприємства?

20. Які підприємства розрізняють за правовим статусом і формою господарювання? Дайте їм характеристику.

21. Які форми добровільних об'єднань підприємств та організацій існують у практиці господарювання? Охарактеризуйте їх.

22. Дайте загальну характеристику правового середовища функціонування підприємств в Україні.

23. Що таке підприємництво і на яких принципах воно здійснюється?

24. Що належить до засновницьких документів підприємства?

1. Поясніть відмінність між ієрархічною і неієрархічною моделями середовища підприємства.

2. Чи тотожними є поняття «зовнішнє середовище підприємства» і «макросередовище підприємства»? Поясніть.
3. Чи можуть чинники внутрішнього середовища підприємства впливати на зміну окремих елементів його зовнішнього середовища (структуру галузі, ємність ринку тощо)?
4. У чому полягає сутність синергічного ефекту в контексті характеристики виробничого потенціалу підприємства?
5. На прикладах поясніть, як змінюється роль і «вага» певних компонентів макросередовища функціонування підприємства на різних етапах розвитку суспільно-економічних відносин у державі і поза нею.
6. Охарактеризуйте механізм впливу на підприємство постачальників і споживачів як конкурентних сил.
7. У чому відмінність PEST - аналізу і SWOT - аналізу як методів експертної оцінки зовнішнього середовища підприємства?
8. Якими є джерела одержання інформації про стан зовнішнього середовища підприємства і яка роль у цьому процесі сканування і моніторингу зовнішнього середовища?
9. Коротко охарактеризуйте «еволюційний шлях» сутності поняття ринку.
10. Чи може ринок «обійтись» без забезпечення деяких умов свого функціонування, чи усі вони є обов'язковими? Поясніть.
11. Охарактеризуйте найважливіші функції ринку.
12. Чим відрізняються регульований і деформований ринки?
13. Якими є основні ознаки ринку досконалої конкуренції?
14. Що таке «ринкова влада» і коли вона має місце?
15. Що є продуктом ринкової інфраструктури: матеріалізований товар чи послуга? Поясніть.

16. Охарактеризуйте роль фінансових інститутів як елементів ринкової інфраструктури в процесі функціонування і розвитку ринку.

1. У чому сутнісна відмінність між поняттями «виробнича структура підприємства», «загальна структура підприємства» та «організаційна структура управління підприємством»?

2. Поясніть відмінність між корпусною і комбінатською виробничими структурами підприємства.

3. Чи може підприємство в сьогоденних умовах ефективно функціонувати на ринку як закрита система? Поясніть.

4. Чому недотримання основних засад і правил управлінської діяльності суттєво впливає на зниження ефективності менеджменту на підприємстві?

5. Поясніть, чому в ринкових умовах господарювання є неможливим використання ієрархії як єдиного інструменту управління.

6. Чи доцільно використовувати лише економічні методи управління з метою досягнення підприємством максимальної ефективності його функціонування?

7. У чому відмінність між вертикальною і департаментною організаційними структурами управління підприємством?

8. Охарактеризуйте переваги функціональної структури управління підприємством.

9. Як, зазвичай, визначається чисельність управлінського персоналу на підприємстві?

10. Яким чином здійснюється управління підприємством?

11. Що таке колективний договір? Які питання він регулює?

12. Яким чином формується та використовується майно підприємства?

13. Дайте характеристику операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства. Наведіть приклади.

14. Яким чином держава впливає на господарську, економічну та соціальну діяльність підприємства?

1. У чому полягає економічна сутність основних фондів?

2. За якими ознаками класифікують основні фонди підприємства?

3. Що таке виробнича структура основних фондів? Які фактори впливають на неї?

4. У яких вимірниках та з якою метою здійснюють облік основних фондів підприємства?

5. Які є види вартісної оцінки основних фондів?

6. Які є види зносу засобів праці? Дайте їм характеристику.

7. Які показники застосовуються для визначення ступеня фізичного та морального зносу основних фондів?

8. Які методи усунення фізичного та морального зносу основних фондів підприємства ви знаєте?

9. У чому полягає сутність простого та розширеного відтворення основних фондів? Які форми розширеного відтворення основних фондів підприємства ви знаєте?

10. Що таке амортизація? Які методи амортизації застосовуються в практиці господарювання підприємств?

11. Які показники характеризують стан та використання основних фондів на підприємстві?

12. Назвіть шляхи підвищення ефективності використання основних фондів підприємства.

13. У чому відмінність між акціонерним та пайовим капіталами підприємства?

14. Як впливає на ефективність виробництва збільшення пасивної частини основних фондів підприємства? Поясніть.

15. Поясніть вплив різних чинників на видову структуру основних фондів підприємства.

16. Які складові формують первісну вартість основних фондів?

17. Чи може первісна вартість основних фондів дорівнювати відновній? Поясніть.

18. Що таке індексація основних фондів? Для чого вона використовується?

19. Охарактеризуйте сферу застосування справедливої вартості основних фондів як виду їх вартісної оцінки.

20. Чи можна за допомогою модернізації усунути моральне зношування основних фондів I роду? Обґрунтуйте.

21. Чому не підлягають амортизації основні фонди, які знаходяться на консервації?

22. Які методи належать до методів прискореної амортизації основних фондів та в чому їх особливість?

23. Що таке «стійкі пасиви» і як вони використовуються в господарській діяльності підприємств?

24. Чи можуть на виробничому підприємстві оборотні кошти «оминути» матеріально-речову стадію кругообороту? Відповідь обґрунтуйте.

25. Охарактеризуйте основні риси нематеріальних ресурсів підприємства.

26. У чому відмінність між нематеріальними ресурсами і нематеріальними

активами підприємства? Поясніть.

27. Що таке попереджувальне маркування? Коли воно використовується?

1. У чому полягає економічна сутність оборотних фондів?
2. За якими ознаками класифікуються оборотні фонди підприємства?
3. Назвіть складові оборотних фондів та фондів обігу.
4. Що являють собою матеріальні ресурси? На підставі чого визначається потреба підприємства в матеріальних ресурсах?
5. Що таке норма витрат матеріальних ресурсів? З яких елементів вона складається?
6. Назвіть показники ефективності використання матеріальних ресурсів.
7. Розкрийте сутність нормування оборотних засобів.
8. Як обчислюється норматив оборотних засобів у виробничих запасах?
9. Що таке норма запасу і як вона визначається?
10. Як обчислюється норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві?
11. Як обчислюється норматив оборотних засобів у запасах готової продукції на складі підприємства?
12. Як залежать витрати підприємства на розміщення замовлень та зберігання поточних запасів від розміру поставок матеріальних ресурсів?

13. Що таке оптимальний розмір поставки і як він визначається?

14. Назвіть показники ефективності використання оборотних засобів на підприємстві.

1. Чи включаються до складу персоналу підприємства працівники, прийняті на роботу на консервний завод на сезон збирання і переробки сільськогосподарської сировини?

2. Чи належить до основних робітників слюсар-ремонтник обладнання швейного цеху фабрики? Поясніть.

3. Чи включається до середньоспискової чисельності працівники в підприємства в конкретному місяці чисельність тих працівників, які перебували в цьому місяці у відпустці?

4. Що таке коефіцієнт спискового складу? Як він розраховується?

5. Чим відрізняються фактичний і номінальний фонди робочого часу одного середньоспискового працівника?

6. Яке поняття є ширшим: кадрова політика чи управління персоналом підприємства? Поясніть.

7. Чи відрізняються коефіцієнт плинності кадрів та коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню? Відповідь обґрунтуйте.

8. Який з показників характеризує її продуктивність: відношення обсягу продукції до кількості затраченої на її виробництво праці чи кількість продукції, виробленої підприємством за рік?

9. За яких умов недоцільно використовувати натуральні вимірники продуктивності праці?

10. Що таке хронометраж? Для чого він використовується?

11. Поясніть основні відмінності теорій, які лежать в основі моделей мотивації праці.

12. Чи тотожними є поняття «винагорода за працю» та «розмір заробітної плати»? Поясніть.

13. Коротко охарактеризуйте основні функції заробітної плати.

14. Індекс реальної заробітної плати у минулому році становив 0,78, а у цьому році - 0,66. Про що це може свідчити? Поясніть.

15. Чи підлягає державному регулюванню в Україні розмір тарифної ставки 1 -го розряду? Якщо так, то яким чином?

16. Що таке цензи? Для чого вони використовуються?

17. Якою є принципова відмінність між погодинною і відрядною формами оплати праці? Коли доцільно їх використовувати? Поясніть на прикладах.

18. Охарактеризуйте нові «нетарифні» форми оплати праці. Обґрунтуйте доцільність їх використання.

1. Чому виробничі інвестиції називають «реальними»?

2. У чому полягає соціальний ефект від залучення інвестицій?

3. В якому напрямку повинно йти вдосконалення технологічної структури виробничих інвестицій?

4. Якщо ринковий попит на продукції підприємства знижується, то яким є підхід до визначення необхідного обсягу виробничих інвестицій?

5. Чи можна використовувати в якості джерела інвестування частину оборотних коштів підприємства і за яких умов?

6. Чи можна вважати тотожними поняття «позичкові» та «залучені» інвестиційні кошти? Поясніть.

7. Чим різняться між собою поняття «ефект» та «ефективність»?
8. Поясніть, чому при оцінці економічної ефективності інвестицій ключовим моментом є врахування фактору часу?
9. За допомогою яких показників можна оцінити економічну ефективність інвестицій в умовах ринку?
10. Що таке ставка дисконтування і як вона визначається?
11. Коротко охарактеризуйте основні види цінних паперів, які «обертаються» на фінансовому ринку України.
12. Чим відрізняються поняття «інноваційний процес» та «інноваційна діяльність»?
13. Поясніть, що є стимулом інноваційного процесу?
14. Чи існує зв'язок між різними видами інноваційних процесів? Поясніть.
15. Що таке «інноваційний лізинг» і коли доцільно його використовувати?
16. В чому особливість визначення народногосподарського та комерційного ефектів від технічних нововведень?
17. Як обчислюється сукупний економічний ефект від впровадження технічних новинок?
18. Охарактеризуйте методику розрахунку комерційного ефекту у виробників технічних новинок.
19. Поясніть сутність організаційного прогресу, назвіть його об'єкти.
20. Охарактеризуйте основні сучасні тенденції організаційного прогресу.

1. Поясніть, чи можуть на діючому підприємстві, яке тимчасово простоє через нестачу сировини, постійні витрати дорівнювати нулю?
2. Що таке Єдиний соціальний внесок і які складові він включає?
3. Чи включає собівартість продукції фінансові витрати підприємства? Чому?
4. Поясніть, чому втрати від браку на підприємстві слід віднести до комплексних?
5. Чи включає виробнича собівартість продукції витрати на проведення маркетингових досліджень та витрати на рекламу продукції? Поясніть.
6. Чи може індивідуальна собівартість бути рівною галузевій? Якщо так, то за яких умов?
7. Назвіть основні методи формування кошторисів витрат.
8. Коротко охарактеризуйте методи обчислення собівартості нової продукції.
9. Чим відрізняються народногосподарські і техніко-економічні чинники зниження собівартості продукції?
10. Які групи чинників враховуються при плануванні зниження собівартості продукції по факторним методом?
11. Які переваги і недоліки індексного методу обчислення зниження собівартості в порівнянні з по факторним?
12. Чи завжди ціна продукції є відображенням реальних витрат на її виробництво? Чому?
13. Які є види гуртових цін? Як вони формуються?
14. Чи є місце в ринковій економіці державним цінам? Поясніть.
15. Що таке ціни «франко»? В чому їх особливість?

16. Чи може гуртова ціна підприємства дорівнювати роздрібній?
Відповідь обґрунтуйте.

17. Охарактеризуйте основні методи ринкового ціноутворення.

18. Охарактеризуйте загальну схему розподілу доходу підприємства.

27. Чим відрізняються операційний прибуток і прибуток від звичайної діяльності підприємства?

28. За рахунок яких джерел формується прибуток підприємства?

29. Що таке «прибуток від позареалізаційних операцій»?

30. Охарактеризуйте основні функції прибутку підприємства.

31. Чим відрізняються поняття «рентабельність продукції» і «рентабельність продажу продукції»?

32. Якими основними групами показників найчастіше характеризується фінансово-економічний стан підприємства?

33. Чи залежить соціальна ефективність виробництва від досягнутої ним економічної ефективності? Поясніть.

34. Чому для оцінки ефективності виробництва доцільно використовувати показники абсолютної та порівняльної ефективності?

Вид практичного завдання: підготовка та презентація власного бізнес-плану сучасного підприємства

Захід передбачає підготовку та презентацію власного бізнес-плану сучасного підприємства із дотриманням розділів та структури класичного бізнес-плану. Приклади бізнес-планів та правила складання – за посиланням: https://bankchart.com.ua/biznes/biznes_start/statti/biznes_plani_kompaniyi_firmi

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ЗА ШКАЛОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)		

Рекомендована література

Балабан П.Ю., Тягунова Н.М., Місюкевич В.І., Михайлюкова Н.І. Торговельна логістика : навч. посіб. для студ. спец. 7.03051001, 8.03051001 «Товарознавство і комерційна діяльність» вищ. навч. закл. рек. МОНУ. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 264с.

Волков В. П., Горошкова Л. А. Логістика : генезіс, гносеологія, адаптація : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 288с.

Головань О.О. Логістика : навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальності «Бізнес-адміністрування». Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 312с.

Денисенко М.П., Левковець П.Р., Михайлова Л.І. Організація та проектування логістичних систем : підруч. затверд. МОНУ. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 312с.

Дудар Т.Г. Основи логістики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. реком. МОНУ. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 412с.

Крикавський Є.В. Логістика : компендіум і практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ. Київ : Кондор, 2009. 388с.

Ларіна Р.Р. Логістичний підхід до управління макро- і мікроекономічними системами: монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. 212с.

Окландер М.А. Логістика : підручник затверджено МОН України. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 266с.

Перебийніс В.І. Логістичне управління запасами на підприємствах : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2012. 279с.

Тюріна Н.М. Логістика : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 482с.

Інформаційні ресурси:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.07.2020).

2. Кабінет Міністрів України. Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 29.07.2020).

3. Лідерство в питаннях та відповідях. URL: <http://www.mahindrasatyam.com>. (дата звернення: 29.07.2020).

4. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 29.07.2020).

5. Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua> (дата звернення: 29.07.2020).

6. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua/. (дата звернення: 29.07.2020).